

Hrady a šlechtické predikáty a jejich záměny v pramenech i historiografii

David Papajík

Abstrakt: Autor v textu upozorňuje na problém záměny názvů hradů a šlechtických predikátů v českých dějinách. Ukazuje, že zmíněný problém zmátl mnoho významných historiků (např. J. Pekaře, F. Šmahela, P. Čorneje a další). Svůj názor o důležitosti podrobného pramenného výzkumu ve výše zmíněné problematice autor dokumentuje na příkladech záměn názvů hradů Holštejn, Hoštejn a Helfštejn.

Klíčová slova: Hrady – predikáty – šlechta – Morava.

Castles and Aristocratic Predicates and Their Confusion in Written Sources and Historiography

Abstract: The author addresses existing confusion between the names of castles and aristocratic predicates in Czech history. He demonstrates that the problem has affected the work of many leading Czech historians (e.g. J. Pekař, F. Šmahel, P. Čornej and others) and lays emphasis on the importance of the detailed study of sources, citing examples of confusion generated by such castle names as Holštejn, Hoštejn and Helfštejn.

Key words: Castles – predicates – aristocracy – Moravia.

Cílem následujícího textu je ukázat, že i když historik nalezne v pramenech nějakou zdánlivě jednoznačnou informaci, že to automaticky neznamená, že je pravdivá. Studie se bude týkat záměn názvů hradů a šlechtických predikátů na jednom konkrétním příkladu, ale domnívám se, že se nejedná jen o nějakou marginální záležitost, ale že takových případů bude v české, potažmo moravské či slezské minulosti daleko víc.

Jako příklad z moravských dějin jsem vybral záměny názvů hradů a šlechtických predikátů z Holštejna, Hoštejna a Helfštejna. Stručně si v několika málo větách představme, o jaké hrady se jedná.

Hrad Holštejn byl vystavěn někdy před rokem 1268 ve východní části Moravského krasu na vápencové skále s jeskyní nad krasovým ponorem říčky Bílé vody. V současnosti se jedná o zříceninu, která se nachází na jižní Moravě na Blanensku, 200 metrů jihozápadně od stejnojmenné vesnice (Papajík 2007, 11–16). Hrad je typem raně gotické bezvěžové dispozice s obvodovou zástavbou, která byla v průběhu jeho existence doplňována. M. Koudelka a Z. Hasoň (1997, 24) ho považují za jeden z největších hradů své doby na Moravě.

Hrad Hoštejn byl snad vybudován v 60. letech 13. století. Jeho zbytky se se nacházejí na Zábřežsku na severní Moravě poblíž železniční trati z Olomouce do Prahy u stejnojmenné vesnice (Churý 1957; Hosák 1971; Bartoš–Kovářová 2000, 4–5; Plaček 1990, 39–44; Plaček 2001, 239–241).

Jeden z největších a nejvýznamnějších moravských hradů, Helfštejn, se nachází na hřebenu Moravské brány na Přerovsku. Byl založen rytířem slezského původu Fridušem z Linavy někdy brzy po vymření Přemyslovců (Plaček 2001, 213–217).

Název hradu Holštejna (*Holenstein*) na Blanensku často sváděl k záměně s hradem Hoštejnem (*Hohenstein, Hochstein*). Podle některých autorů (Knies 1904, 80; Hosák 1938, 310) v roce 1287 vyslal český král Václav II. na Moravu vojsko vedené svým otčímem Závíšem z Falkenštejna, aby dobylo hrad Holštejn jako sídlo loupežného rytíře. Ve skutečnosti Závíš z Falkenštejna obsadil hrad Hoštejn, a ne často uváděný Holštejn (Zbraslavská kronika, FRB IV, 30; Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína, FRB V, 172, 309; Zbraslavská kronika 1975, 61; k výpravě roku 1287 také např. Trnečka 1972, 9).

Nejedná se ovšem o ojedinělou záměnu těchto dvou hradů. Nové potíže vznikly historikům v souvislosti s předhusitskou a husitskou dobou.

Vok IV. z Holštejna, jeden z nejvýznamnějších představitelů rodu erbu poloutrojčáří, hromadil pozemkový majetek. Patrně všudypřítomná náhoda tomu chtěla, že se mu podařilo krátkodobě získat několik vesnic hoštejnského panství (Kosov, Drozdov) na Zábřežsku. Tyto vesnice byly příslušenstvím hradu Hoštejna, který v této době vlastnil Hynčík z Hoštejna a z Frývaldova. Hynčík (*Hynczone de Hostayn*) dlužil Vokovi IV. z Holštejna (*Wokko de Holnstayn*) 32 kop grošů a neměl se k tomu mu je vrátit. Proto ho Vok IV. zažaloval k zemskému soudu. Když ani poté neprojevil Hynčík zájem na smírném řešení, přijela do zmíněných vesnic v roce 1417 exekuční komise, která na základě nesplaceného dluhu „uvedla“ do držby těchto vesnic Voka IV. z Holštejna (KP II, 522, 524–525, 537 č. 686–687; 557, celá kauza měla delší průběh. Dne 28. října 1407 se Vok IV. z Holštejna zaručil jako rukojmí za dluh Hynčíka z Frývaldova Ješkovi z Ruského (CDM XV, 397–399 č. 457), k tomu i žaloby Voka IV. z Holštejna na Hynčíka z Frývaldova ohledně této záležitosti z roku 1416; KP II, 495 č. 506). V pozdější době se obě vesnice opět připomínají jako součást hoštejnského panství, což znamená, že došlo k finančnímu vyrovnání mezi Vokem a Hynčíkem (Březina 1963, 149, 199).

U postavy Hynčíka z Hoštejna se musíme krátce zastavit. Podobnost přídomků z Holštejna a z Hoštejna způsobila, že byl Hynčík (Hyncík) pokládán za člena rodu pánů z Holštejna. Zmíněný Hynčík z Hoštejna hrál velmi aktivní roli během husitských bojů a někteří historikové ho omylem pokládali za pána z Holštejna. Takovýto nepřijemný lapsus se stal i jednomu z nejvýznamnějších českých historiků J. Pekařovi. Podle něho jedním z rukojmích husitských stran při jednání o smíru v roce 1425 byl i Hyncík z Holštejna, snad bratr Voka z Holštejna (Pekař 1992, kniha třetí, pozn. č. 147 na s. 103, podobně pozn. č. 1 na s. 169–170; s otazníkem psal o Hynčíkovi jako synovi Voka IV. z Holštejna Brandl 1880, 183).

Patrně pod vlivem J. Pekaře podobně psal i jiný významný historik F. M. Bartoš, který k roku 1422 považoval za vyslance Moravanů Hyncíka z Holštejna a Václava Strážnického z Kravař (1965, 164; o Hynčíkovi z Holštejna psal F. M. Bartoš i na s. 211, pozn. č. 32). Oba historiky spletl fakt, že ve dvou pramenech z let 1422 a 1425 vystupuje Hynčík z Hoštejna ve zkomolené podobě jako *Hyncík z Holšteina* – roku 1422 – (AČ I, 209 č. 21) a *Hyncík z Holštaina* – 1425 – (AČ III, 253 č. 34).

V nedávné době oprášil postavu Hyncíka z Holštejna ve své *Husitské revoluci* i F. Šmahel (1996, 113). Dokonce i nejnovější syntéza období husitství z pera P. Čorneje (2000, 313) považuje v roce 1422 za vyslance Moravanů Hyncíka z Holštejna. Na obranu výše jmenovaných historiků musím přiznat, že i já jsem podlehl vábení Hynčíka z Holštejna, když jsem o něm psal jako o představiteli kališníků na Moravě v letech 1428–1429 (Papajík 2005, 95; k tomu MZA, fond G 1, Bočkova sbírka, inv. č. 651; Hosák 1960a, 26–27). Nepochybně se však jedná o omyl a zmíněným šlechticem je Hynčík z Hoštejna, který se někdy psal i jako Hynčík z Frývaldova (k němu

např. Drechsler 1930, 1, 69–70; Churý 1957, 21; Hosák 1960, 10–11, 17; 1960a, 26; 1967, 41–42, 45; 1971, 31; Zuber 1972, 41, 58; Mosch 1992, 169; Bartoš–Kovářová 2000, 6–7). Nejpodrobněji pojednal o Hynčikovi z Hoštejna a z Frývaldova, zvaném Mušín, R. Zuber (Zuber 1966, 90–92, 195, 230, 301). Velké pochybnosti o existenci Hynčika z Holštejna měl již R. Trampler, který se správně domníval, že Hynčik z Holštejna je ve skutečnosti Hynčíkem z Hoštejna (1904, pozn. č. 5 na s. 64).

Do kontextu aktivit Voka IV. z Holštejna by zapadaly i skutečnosti obsažené v Popravčích a psaneckých zápisech jihlavských. Když byl patrně v Jihlavě v dubnu 1416 vyslýchán na mučidlech lapka Janek, vypověděl, že loupeží se dopouštěl mimo jiné také jistý Kabát, který pobýval pod Holštejnem (*Kawat, ille est sub Holenstein*), a mnozí jiní tamtéž sídlící (AČ XXXVIII, 94–96 č. 57, pasáž o Kabátovi na s. 95; o Kabátovi případně bratřích Kabátech i další zápisy v Popravčích a psaneckých zápisech jihlavských viz AČ XXXVIII, 5 č. 2; 17 č. 10; 51 č. 35 a 53 č. 36).

Také lapka Mladota při výslechu v roce 1417 sdělil, že lupiči sídlili ve vsi Kosov (*villa Cossaw*) poblíž Holštejna (*prope Holsteyn* viz AČ XXXVIII, 5 č. 2; k tomu také Nové prameny 1930, 216). I když by bylo lákavé spojit lapku Kabáta s činností Voka IV. z Holštejna, ze souvislosti se zdá být zřejmé, že se v tomto případě jedná o hrad Hoštejn u Zábřeha, protože ves Kosov se nachází 6 km západně od Zábřeha. Navíc Hoštejn v této době patřil již dříve zmíněnému Hynčíkovi z Hoštejna a z Frývaldova, který se jako člověk podílející se na loupežích v Popravčích a psaneckých zápisech jihlavských také objevuje (AČ XXXVIII, 18 č. 10, 81 č. 50). I když, jak jsme si ukázali, pro Hynčíkovy dluhy nějakou krátkou dobu Kosov držel i Vok IV. z Holštejna. Těžko by sem ale umístoval své bojovníky, když by věděl, že je jen otázkou času, kdy se s ním Hynčik finančně vyrovná a celý Kosov opět ovládne.

Uvedme si ještě jeden příklad problémů způsobených záměnou šlechtických predikátů v pramenech. R. Trampler ve své práci věnované holštejnskému rodu píše, že Vok V. z Holštejna měl sestru Annu. Tato sestra měla být provdána za Zicha z Arnultovic. R. Trampler se dopustil ve svých úvahách hned dvou omylů. Vycházel totiž pouze z jediného zápisu v půhonných a nálezových knihách. V nich je k roku 1464 uvedena žaloba Zicha z Arnultovic na Voka z „*Holstejna*“ o 75 hřiven grošů, že mu Vok slíbil jako ručiteli věna a jeho sestře Anně místo věna roční plat (Trampler 1904, 71–73).

První omyl R. Trampler spočíval v tom, že se domníval, že pasáž o sestře Anně se vztahuje k Vokovi, z díkce zápisu je ovšem zcela zřejmé, že se jedná o sestru Zicha z Arnultovic. Druhý omyl R. Trampler byl v tom, že věřil zápisu v půhonných a nálezových knihách, kde se opravdu jako žalovaná strana objevuje Vok z Holštejna. Kdyby se však R. Trampler podíval na soudní nález z roku 1466 v této při, zjistil by, že soudícími se stranami byli Zich z Arnultovic a Vok ze Sovince a z Helfštejna (KP IV, 467 č. 188). V zápisu žaloby z roku 1464 je chyba, správně tam mělo být uvedeno, že žalovanou stranou byl Vok z Helfštejna. Došlo k záměně Helfštejna za Holštejn.

Podobnou záměnu nacházíme v půhonných a nálezových knihách např. roku 1493, kde se pojednává o „vyčištění“ zboží holštejnského, a ve skutečnosti se jedná o dluhy na panství helfštejnském. Správnost našeho tvrzení o záměně potvrzují v půhonu vystupující osoby (Albrecht Kostka z Postupic, Vilém z Pernštejna) a skutečnost, že se na panství nacházelo město Lipník. Lipník patřil pod helfštejnské panství, a ne holštejnské (KP VI, 337 č. 2048).

Aby to nebylo tak úplně jednoduché, docházelo k záměně nejen mezi námi uvedenými hrady Holštejnem, Hoštejnem a Helfštejnem, ale i hradem Hohensteinem v Saském Švýcarsku (Mosch 1992). Tuto otázku zde ovšem již nemíním podrobněji sledovat.

Ve svém příspěvku jsem se pokoušel ukázat na důležitost důkladné analýzy písemných pramenů, kdy zdánlivě jednoznačně zaznamenané názvy hradů či šlechtických predikátů se po podrobném výzkumu ukáží jako mylné.

Literatura a prameny

- AČ I–XXXVIII: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské (Palacký, F.–Kalousek, J.–Dvorský, F.–Teige, J.–Schulz, V.–Friedrich, G.–Čelakovský, J.–Hoffmann, F., edd.). Praha 1840–2000.
- BARTOŠ, F. M., 1965: Husitská revoluce I. Doba Žižkova (1415–1426). Praha.
- BARTOŠ, J.–KOVÁŘOVÁ, S., 2000: Paměti obce Hoštejna. Hoštejn.
- BRANDL, V., 1880: *Analecta topografica*, ČMM XII, 162–190.
- BŘEZINA, J., 1963: Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848. Ostrava.
- CDM I–XV: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I–XV* (Boczek, A.–Chytil, J.–Chlumecký, Peter Ritter von–Brandl, V.–Bretholz, B., edd.). Olmütz/Olomucii–Brünn/Brunae 1836–1903.
- ČORNEJ, P., 2000: *Velké dějiny zemí Koruny české V (1402–1437)*. Praha–Litomyšl.
- DRECHSLER, A., 1930: *Altvaterland. Urkundenregesten und zusammenfassende Gedanken über die Dorfverhältnisse in Nisser Fürstentum, österr. Anteil, heute Bezirk Freiwaldau, Schlesien. I.+II. Teil. Olmütz.*
- FRB IV: *Fontes rerum Bohemicarum – Prameny dějin českých. Díl IV. Kronika Zbraslavská, výpisy z rozličných kronik s několika zápisy Zbraslavskými, Kronika Františka Pražského, Kronika Beneše Krabice z Weitmile* (Emler, J., ed.). Praha 1884.
- FRB V: *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých. Díl V. Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká, Kronika Vavřince z Březové, výtah z Kroniky Vavřince z Březové, Vavřince z Březové Píseň o vítězství u Domažlic, tzv. Kronika University pražské, Kronika Bartoška z Drahonice, Přídavek Kroniky Bartoška z Drahonice* (Emler, J.–Gebauer, J.–Goll, J., edd.). Praha 1893.
- HOSÁK, L., 1938: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha–Brno.
- 1960: Hospodářské poměry na panství zábřežském v druhé polovině 15. století, SM 5, 9–17.
 - 1960a: Olomoucký patriciát v boji proti husitskému revolučnímu hnutí. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Historica 1*, 5–47.
 - 1967: Šumpersko za válek husitských, SM 15, 40–47.
 - 1971: Z minulosti hradu Hoštejna, SM 22, 25–32.
- CHURÝ, J., 1957: Původ a dějiny hradu Hoštejna, SM 1, 17–21.
- KNIES, J., 1904: *Blanský okres. Vlastivěda moravská*. Brno.
- KOUDELKA, M.–HASOŇ, Z., 1997: *Hrady okresu Blansko*. Boskovice.
- KP I–VII: *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové* (Brandl, V.–Bretholz, B., edd.). Brunae 1872–1911.
- MOSCH, H. von, 1992: Záměny názvů hradů Hohenstein, Holštejn a Hoštejn, *Heraldika a genealogie 25*, 168–170.
- NOVÉ PRAMENY, 1930: *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě* (Neumann, A., ed.). Olomouc.
- PAPAJÍK, D., 2005: *Páni ze Sovince. Dějiny rodu moravských sudích*. Praha.
- 2007: *Páni z Holštejna. Významný, ale zapomenutý panský rod. České Budějovice*.

- PEKAŘ, J., 1992: Žižka a jeho doba I–IV. Praha.
- PLAČEK, M., 1990: Fortifikační komplex v Hoštejně, SM 59, 39–44.
- 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- ŠMAHEL, F., 1996: Husitská revoluce 3. Praha.
- TRAMPLER, R., 1903–1904: Die Herren von Holstein, Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 7, 282–341; 8, 47–118.
- TRNEČKA, J., 1972: Omyly v dějinách hradu Holštejna, Vlastivědné listy Boskovska 5, č. 2, 8–10.
- ZBRASLAVSKÁ KRONIKA, 1975: Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae (Heřmanský, F.–Mertlík, R., edd.). Praha.
- ZUBER, R., 1966: Jesenicko v období feudalismu do roku 1848. Ostrava.
- 1972: Osídlení Jesenicka do počátku 15. století. Opava.

ZUSAMMENFASSUNG

Burgen und Adelsprädikate und ihre Verwechslungen in den Quellen und der Historiographie

Der Verfasser versucht in seinem Beitrag die Gemeinde der Historiker und Archäologen auf das Problem der häufigen Verwechslungen der Namen von Burgen und den damit zusammenhängenden Adelsprädikaten in der böhmischen Geschichte aufmerksam zu machen. Die Tatsache, dass es sich dabei um keine geringfügige Angelegenheit handelt, wird vom Verfasser anhand von Beispielen bedeutender tschechischer Historiker belegt, die einem solchen Irrtum unterlegen waren (z.B. J. Pekař, F. M. Bartoš, F. Šmahel, P. Čornej). Im Text werden nicht nur allgemeine Überlegungen zu diesem Thema angestellt, sondern auch konkrete Beispiele für besagte Verwechslungen aufgeführt. D. Papajík dokumentiert seine Auffassung anhand einer Analyse der Burgnamen Holštejn, Hoštejn, Helfštejn und den damit zusammenhängenden Adelsprädikaten.

Hauptsächlich Forschern, welche die Hussitenzeit untersuchen, machte die Gestalt von Hyněk (Hynčík) von Hoštejn und von Frývaldov Probleme, die von ihnen mit dem niemals existierenden Hyněk von Holštejn verwechselt wurde. Der Verfasser weist auf diesen Irrtum hin und belegt, dass im Adelsgeschlecht der Herren von Holštejn kein Hynčík von Holštejn vorkam.

Abschließend stellt der Verfasser fest, dass in der böhmischen, mährischen und schlesischen Historiographie noch weit mehr solcher Verwechslungen von Burgnamen und Adelsprädikaten vorliegen.